

Evaluation of Influential Components in Iran's Cultural Policy-Making in Cyberspace

Kazem. Nemati¹ , Mashallah. Heydarpour^{2*} , Ali. Mohseni²

¹ PhD Student, Department of Public Policy, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

² Associate Professor, Department of Political Science, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

* Corresponding author email address: mashallah.heidarpour@gmail.com

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Nemati, K., Heydarpour, M., & Mohseni, A. (2024). Examining the Role of the Public Sphere and Civil Society in the Political Development of Contemporary Iran. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 3(5), 23-42.

© 2024 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

Government policy-making in the cultural sphere varies depending on their definition of culture and their approach to cultural excellence, leading to diverse orientations. The primary objective of cultural policy-making is to control or direct culture. One of the domains both influenced by culture and influencing it, which has consistently been of interest to governments, is cyberspace. Therefore, it is essential to adopt a cultural policy model for user engagement in cyberspace that aligns with and is based on the Islamic-Iranian culture. The main objective of this study is to explain the components and approaches through which the key challenges and obstacles to Iran's cultural policy-making in cyberspace can be identified. This research evaluates the influential components of Iran's cultural policy-making in cyberspace. The present article employs a descriptive-analytical method and utilizes library sources. The research hypothesis posits that the cultural policy-making strategy in cyberspace is based on a gradual incremental change approach, shaped by obstacles such as the lack of efficient communication management, disregard for new global trends, and the failure to employ analyzable and assessable modern tools. The findings of the study indicate that parallel and misaligned policy-making institutions, the lack of connection between policy-making bodies and academic and research communities in this field, and the adoption of repressive approaches are among the key challenges and obstacles to Iran's cultural policy-making in cyberspace. Additionally, the cyberspace policy-making strategy can be revised and improved based on effective communication management, attention to contemporary cultural issues, and the utilization of modern virtual tools within a collaborative approach.

Keywords: *Cyberspace, Culture, Cultural Policy-Making, Public Policy*

EXTENDED ABSTRACT

The rapid expansion of cyberspace and digital technologies has introduced significant challenges and opportunities for cultural policymaking in Iran. Cultural policies in the virtual space must align with the country's Islamic-Iranian identity while addressing the global trends that shape user behavior. The present study examines the key components influencing Iran's cultural policymaking in cyberspace. Cultural policymaking in Iran is marked by an incremental change approach, wherein policymaking strategies evolve gradually in response to internal and external pressures. The study identifies several key challenges that hinder effective policymaking, including inefficient communication management, a lack of integration between cultural policies and global digital trends, and the absence of modern analytical tools for policy assessment. These challenges have resulted in the adoption of repressive policies that limit user engagement rather than fostering a dynamic and interactive cultural space. The study underscores the necessity of integrating modern technological tools with cultural policymaking frameworks to ensure more effective governance in the digital domain (Pour Asarian et al., 2019). It also highlights the importance of recognizing the role of social media and digital platforms in shaping cultural narratives. Without a clear and coherent strategy, cultural policymaking in Iran risks becoming disconnected from the realities of digital consumption and participation, leading to further inefficiencies and gaps in policy implementation (Farrokhi, 2019).

The study explores the historical trajectory of Iran's cyberspace policymaking and its implications for cultural governance. Over the past two decades, Iran's government has largely focused on increasing internet penetration rates without addressing the broader socio-cultural implications of digital connectivity (Farhangi & Golshani, 2021). Despite the acknowledgment of cyberspace threats in the mid-2000s, policymaking remained largely reactive, relying on restrictive measures rather than proactive strategies. This contrasts with global approaches, where countries like China and the United States have adopted comprehensive digital policies that balance control with innovation. The Iranian government's focus on filtering and access restrictions has yielded short-term results but has failed to address the long-term cultural shifts occurring due to widespread internet use (Sharifi et al., 2018). Additionally, the study notes that the absence of collaboration between policy institutions and academic research centers has further exacerbated inefficiencies in cyberspace governance (Roshendel Arbatani, 2015). As a result, Iran's cultural policies in cyberspace remain fragmented and inconsistent, preventing the development of a robust framework that can effectively engage digital users while maintaining cultural integrity (Fayyaz, 2013).

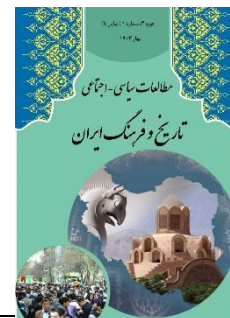
A crucial aspect of cyberspace governance is the role of regulatory institutions in shaping digital policies. The study identifies multiple overlapping institutions that contribute to a lack of coherence in policymaking. The establishment of the Supreme Council of Cyberspace in 2012 was intended to centralize decision-making and address policy fragmentation. However, the council has faced challenges in asserting its authority over pre-existing institutions, leading to continued jurisdictional disputes (Ameli & Hasani, 2012). Additionally, legislative bodies such as the Islamic Consultative Assembly have enacted multiple laws governing digital content, but these regulations often conflict with executive policies implemented by ministries and regulatory agencies (Ashtarian, 2017). The study suggests that these institutional conflicts have resulted in delays in implementing effective cultural policies, thereby hindering Iran's ability to regulate cyberspace effectively. Moreover, the absence of clear legal frameworks for emerging digital trends, such as artificial intelligence and blockchain technologies, further complicates Iran's cyberspace policymaking efforts (Mazrouei & Kamal Gharibi Mofrad, 2014). Addressing these

regulatory shortcomings requires a systematic approach that enhances inter-agency coordination and establishes transparent mechanisms for policy evaluation (Anderson, 2006).

One of the primary obstacles to effective cultural policymaking in Iran's cyberspace is the absence of a unified strategy that aligns cultural goals with digital realities. The study highlights that Iran's policymakers have struggled to balance state control with the need for an open and participatory digital culture (Miller & Yúdice, 2002). Unlike Western regulatory models, which emphasize user agency and content diversity, Iran's approach has focused primarily on surveillance and restriction (Fuchs, 2021). The study argues that this approach has inadvertently led to an increase in circumvention behaviors among Iranian users, who frequently utilize virtual private networks (VPNs) and other tools to bypass restrictions (Turkle, 2022). This pattern of digital resistance demonstrates the limitations of Iran's restrictive policies and underscores the need for a more nuanced approach that fosters digital engagement while preserving cultural values. Furthermore, the lack of investment in domestic digital platforms has exacerbated Iran's dependency on foreign platforms, which operate beyond the government's regulatory reach (Gunkel, 2022). Without significant policy reforms, Iran risks losing its ability to influence cultural narratives in the digital domain.

The study also explores alternative models of cultural policymaking that could provide insights into improving Iran's regulatory framework. Comparative analyses with other countries indicate that successful digital policies are those that integrate cultural objectives with technological advancements. For instance, China has developed a highly sophisticated digital governance model that combines state oversight with the promotion of domestic digital industries (Jamshidi et al., 2018). This model allows the government to regulate content while fostering innovation in the tech sector. Similarly, European countries have implemented digital sovereignty frameworks that prioritize data protection and user rights, ensuring that cultural policies are aligned with democratic values (Castells, 2021). The study argues that Iran could benefit from adopting a hybrid model that leverages both regulatory control and digital innovation to create a more effective cyberspace governance system (Majidi, 2011). Additionally, integrating artificial intelligence and big data analytics into cultural policymaking could enhance Iran's ability to track and respond to digital trends in real time. By adopting a more flexible and technologically adaptive approach, Iran can develop a cultural policy framework that is both effective and sustainable.

In conclusion, the study underscores the urgent need for a strategic overhaul of Iran's cyberspace policymaking. The current fragmented approach has resulted in inefficiencies, regulatory conflicts, and a disconnect between cultural objectives and digital realities. A more effective policy framework should focus on fostering collaboration between policymakers, researchers, and digital industry stakeholders to create a comprehensive and adaptive strategy. Additionally, Iran must invest in developing domestic digital platforms that align with national cultural values while remaining competitive in the global digital landscape. The study also highlights the importance of enhancing digital literacy and public engagement in policymaking to ensure that policies reflect the evolving needs of Iranian internet users. Ultimately, the success of Iran's cultural policy in cyberspace will depend on its ability to balance regulatory oversight with digital innovation, ensuring that cyberspace remains a space for cultural expression and national identity.

ارزیابی مؤلفه‌های تاثیرگذار بر سیاست‌گذاری فرهنگی ایران در فضای مجازی

کاظم نعمتی^۱، ماشالله حیدرپور^{۲*}، علی محسنی^۲

۱. دانشجوی دکتری، گروه سیاست‌گذاری عمومی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

۲. دانشیار، گروه علوم سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: mashallah.heidarpour@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

نعمتی، کاظم، حیدرپور، ماشالله، و محسنی، علی. (۱۴۰۳). ارزیابی مؤلفه‌های تاثیرگذار بر سیاست‌گذاری فرهنگی ایران در فضای مجازی. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۳(۵)، ۴۲-۲۳.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

سیاست‌گذاری دولت‌ها در عرصه فرهنگی بر اساس تعریفشان از فرهنگ و رویکردشان به تعالی فرهنگی متفاوت بوده و سمت و سوهای گوناگونی را به خود می‌گیرد. هدف از سیاست‌گذاری فرهنگی کنترل و یا جهت دادن به فرهنگ است. یکی از حوزه‌های متأثر از فرهنگ و در عین حال تأثیرگذار بر آن که همواره مورد توجه دولت‌ها بوده است، فضای مجازی است. لذا ضروری است که الگویی از سیاست‌گذاری فرهنگی در زمینه استفاده کاربران از فضای مجازی مبتنی و همسو با فرهنگ اسلامی-ایرانی اتخاذ شود. هدف اصلی پژوهش آن است تا مؤلفه‌ها و رویکردهایی که بر اساس آن مهمترین چالش‌ها و موانع سیاست‌گذاری فرهنگی ایران در فضای مجازی قابل شناسایی است، تبیین شود. این پژوهش به ارزیابی مؤلفه‌های تاثیرگذار بر سیاست‌گذاری فرهنگی ایران در فضای مجازی پرداخته است. مقاله حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه ای انجام شده است. فرضیه پژوهش آن است که راهبرد سیاست‌گذاری فرهنگی در فضای مجازی بر مبنای رویکرد تغییرات جزئی تدریجی مبتنی بر موانعی نظیر فقدان مدیریت کارآمد ارتباطاتی، بی‌توجهی به روندهای جدید جهانی، عدم به‌کارگیری ابزارهای نوین قابل تحلیل و ارزیابی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد نهاد‌های موازی و غیرهمسو سیاست‌گذار، فقدان ارتباط‌های سیاست‌گذار با جوامع علمی و پژوهشگران این زمینه، اتخاذ رویکردهای سرکوب‌گرانه و ... از جمله چالش‌ها و موانع سیاست‌گذاری فرهنگی ایران در فضای مجازی به شمار می‌رود. همچنین راهبرد سیاست‌گذاری در فضای مجازی براساس توجه به مدیریت کارآمد ارتباطاتی، توجه به مسائل روز فرهنگی و بهره‌گیری از ابزارهای نوین مجازی در قالب رویکرد گروهی قابل بازنگری و اصلاح می‌باشد.

کلیدواژه‌گان: فضای مجازی، فرهنگ، سیاست‌گذاری فرهنگی، سیاست‌گذاری عمومی.

مقدمه

قریب به سی سال است که فناوری‌های اطلاعاتی و اینترنت به کشور ایران وارد شده‌اند و در دو دهه اخیر به صورت گسترده در دسترس مردم قرار گرفته‌اند. در طی این سال‌ها با وجود اشارات متعدد مقام معظم رهبری دام‌ظله از جمله توجه ایشان در سند سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای (مهرماه ۱۳۷۷)، رویکرد دولت‌ها و تصمیم‌گیران حوزه سیاست‌گذاری در بخش فضای مجازی صرفاً افزایش ضریب نفوذ اینترنت در کشور بوده و در این زمینه تلاشی برای بازتعریف و بومی‌سازی آن صورت نگرفته است. با وجود اینکه در میانه‌ی دهه هشتاد تهدیدهای فضای مجازی در حوزه فرهنگی کشور، آشکار شده بود، سیاست‌گذاران فرهنگی و رسانه‌ای کشور صرفاً به اتخاذ سیاست‌های برخورد سلبی اقدام نموده و رویکرد اصلیشان اعمال محدودیت در دسترسی افراد بوده است. این در حالی است که استفاده صرف از سیاست‌های محدودکننده صرفاً دارای آثار کوتاه‌مدت بوده و در حوزه فرهنگی به عنوان یک حوزه تأثیر درازمدت بی‌تأثیر است. در شرایطی که کشورهای توسعه‌یافته‌ای چون آمریکا، چین و برخی کشورهای اروپایی نسبت به اتخاذ سیاست‌های متعدد در زمینه استفاده کاربران از فضای مجازی روی آورده‌اند، انفعال دولت ایران در حوزه سیاست‌گذاری فضای مجازی می‌تواند دارای عواقب ناگوار و تهدیدآمیزی در ابعاد فرهنگی و اجتماعی باشد. لذا ضروری است که الگویی از سیاست‌گذاری فرهنگی در زمینه استفاده کاربران از فضای مجازی مبتنی و همسو با فرهنگ اسلامی-ایرانی اتخاذ شود؛ بنابراین ارزیابی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر سیاست‌گذاری فرهنگی ایران در فضای مجازی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این پژوهش تلاش شده است با استفاده از رویکرد توصیفی تحلیلی و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای به این مهم پرداخته شود.

پیشینه تحقیق

تاکنون پژوهش مستقلی که موضوع تحقیق حاضر را مورد بررسی قرار داده باشد، صورت نگرفته است. در ادامه به برخی از پژوهش‌های مشابه که در حوزه تحقیق صورت گرفته است، اشاره می‌شود:

فرهنگی و گلشنی (۱۴۰۰)، در پژوهشی به «آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری فضای مجازی در ایران بر پایه نظریه پساتوسعه‌گرایی» پرداخته‌اند. این مقاله با طرح این سؤال اصلی که چرا سیاست‌گذاری فضای مجازی در ایران در دستیابی به اهداف مندرج در اسناد بالادستی، ناکام بوده است؟ در صدد برآمده تا با کاربست روش توصیفی-تبیینی که از جمله روش‌های کیفی محسوب می‌شود، از منظری آسیب‌شناسانه و مبتنی بر نظریه پساتوسعه‌گرایی، علل این ناکامی‌ها را تبیین نماید. یافته‌های این بررسی حاکی از آن است که تکیه بر «الگوی نهادی» و سپس «الگوی گروهی» در امر سیاست‌گذاری فضای مجازی در ایران، زمینه ساز ناکامی سیاست‌گذاری فضای مجازی در دستیابی به اهداف کلان تعیین شده در این حوزه (از جمله، بومی‌سازی زیرساخت، تولید محتوای مناسب داخلی، افزایش سواد رسانه‌ای و...) بوده است؛ حال آنکه سیاست‌گذاری فضای مجازی بر مبنای رویکرد «پساتوسعه‌گرایی» می‌توانست با برجسته‌سازی نیازهای اساسی و بومی کشور در عرصه فضای مجازی، تمرکززدایی و تقویت مشارکت مردمی و نهادهای مدنی در تصمیم‌گیری و اجرای سیاست‌ها در حوزه فضای مجازی، زمینه تحقق اهداف مندرج در اسناد بالادستی در این حوزه را فراهم نماید (Farhangi & Golshani, 2021). پورعصاریان و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهشی به «راهبردهای هدایت فرهنگی در فضای مجازی با تأکید بر نقشه مهندسی کشور» پرداخته‌اند. هدف اصلی این پژوهش؛ تدوین راهبردهای هدایت فرهنگی در فضای مجازی با تأکید بر نقشه مهندسی کشور می‌باشد. نوع تحقیق کاربردی - توسعه‌ای بوده و روش آن تبیینی-اکتشافی است که به‌صورت آمیخته و با استفاده از مدل SOAR و با روش جمع‌آوری میدانی و کتابخانه‌ای و با نظارت جامعه خبرگی هدفمند هدایت‌شده اقدام گردیده است. بر اساس یافته‌های پژوهش با تجزیه و تحلیل عوامل راهبردی هدایت فرهنگی در فضای مجازی و تعیین ماتریس ارزیابی موقعیت و اقدام استراتژیک، چهار موقعیت راهبردی به شرح الف) راهبردهای خروج از روزمرگی؛ ب) راهبردهای اقدام فعال؛ پ)

راهبردهای اقدام پیش‌تازی؛ ت)؛ راهبردهای جهشی به دست آمده و ارائه شده است (Pour Asarian et al., 2019). فرخی (۱۳۹۸)، در پژوهشی به «تحولات سیاست‌گذاری فرهنگی شبکه‌های اجتماعی مجازی در جمهوری اسلامی ایران: مورد مطالعه تحلیل اسناد بالادستی (۱۳۷۰-۱۳۹۶)» پرداخته است. در این مقاله محقق در راستای پاسخ به تحولات سیاست‌گذاری فرهنگی شبکه‌های اجتماعی مجازی در جمهوری اسلامی ایران، اسناد بالادستی کشور در بازه زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۶ را مورد تحلیل و ارزیابی قرار داده است. جهت‌گیری اصلی این پژوهش کاربردی و هدف آن اکتشافی است که با استفاده از روش اسنادی، اطلاعات مورد نیاز تحقیق جمع‌آوری شده و تحلیل تماتیک (مضمون) صورت گرفته است. نتایج سیاست پژوهی مذکور حاکی از آن است که پنج محور سیاستی در این حوزه شامل بهره‌گیری از فرصت‌های شبکه‌های اجتماعی و توسعه محتوا و خدمات کارآمد، «توسعه جامعه شبکه‌ای»، «حفظ امنیت و هویت فرهنگی ایرانی - اسلامی»، «رویکرد حمایتی نسبت به ظرفیت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری شبکه‌های اجتماعی داخلی» و «مدیریت راهبردی شبکه‌های اجتماعی» حائز اهمیت است. دهه هفتاد را می‌توان نمود دیدگاه دولتی دانست؛ چرا که شرایط بعد از جنگ اقتضا می‌کرد تا ویرانی‌های جنگ ترمیم یابد. رویکرد دولت در دهه هشتاد و نود، دیدگاه این است که در راستای نگاه ارتباطی، مردم را در این حوزه مشارکت دهد که مردم با تشکیل فضاهای عمومی به تبادل نظر و ایده با هم پردازند. همچنین در این راستا اسنادی مانند سیاست‌های کلی شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، سند راهبردی نظام جامع فناوری اطلاعات کشور، سند راهبردی امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات کشور، نقشه مهندسی فرهنگی کشور، وظایف شورای عالی فضای مجازی در حکم نصب اعضای جدید توسط رهبری بیشترین و مهم‌ترین بندهای سیاستی مرتبط با مسأله شبکه‌های اجتماعی مجازی را به خود اختصاص دادند (Farrokhi, 2019). شریفی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی به «آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری تولید محتوای فضای مجازی در ایران» پرداخته‌اند. هدف از این پژوهش شناخت و بررسی آسیب‌های فرایند سیاست‌گذاری نظارت بر مدیریت تولید محتوا در فضای مجازی ایران است. این پژوهش با استفاده از رویکرد کیفی اجرا شده و داده‌های آن از طریق برگزاری مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته با ۱۰ نفر از خبرگان حوزه قوانین و مقررات فضای مجازی که دست کم پنج سال سابقه فعالیت در این حوزه را داشتند، جمع‌آوری شده است. همچنین روش نمونه‌گیری، گلوله برفی بوده است. با استفاده از روش تجزیه و تحلیل مضمون متن مصاحبه‌ها، آسیب‌های فرایند سیاست‌گذاری مدیریت و نظارت بر تولید محتوا در فضای مجازی، شناسایی شد و در هفت دسته کلی قرار گرفت. آسیب‌های شناسایی شده که به هفت طبقه دسته‌بندی شدند، عبارت‌اند از: آسیب‌های سیستم نظارتی، سیاست‌های تولید محتوا، حمایت از تولید محتوا، امنیت و حریم خصوصی، عوامل و زیرساخت‌های فرهنگی، ضعف در تصمیم‌گیری و زیرساخت‌های فنی (Sharifi et al., 2018).

چارچوب نظری و مفاهیم پایه

فضای مجازی

فضای مجازی محیطی غیرملموس و دیجیتال است که از طریق فناوری‌های ارتباطی، مانند اینترنت و شبکه‌های کامپیوتری، برای تبادل اطلاعات و تعامل میان کاربران ایجاد شده است. (پور عساریان، سیدهاشمی، آبناس جامی، ۱۳۹۸) این فضا به‌عنوان یکی از پدیده‌های شاخص عصر دیجیتال، مفهومی چندوجهی و گسترده دارد که نه تنها بعد فناورانه بلکه ابعاد اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی را نیز دربرمی‌گیرد. (تولایی، ۱۳۹۳) ویژگی‌های اصلی فضای مجازی در این تعاریف شامل موارد زیر است:

- **غیرملموس بودن:** فضای مجازی برخلاف محیط‌های فیزیکی، فاقد مکان جغرافیایی یا مرزهای ملموس است. این فضا به‌صورت شبکه‌ای از داده‌ها و اطلاعات دیجیتال شکل گرفته و امکان تعاملات اجتماعی و اقتصادی را به‌صورت غیرمتمرکز فراهم می‌آورد (Castells, 2021).

- **تعامل پذیری:** یکی از ویژگی‌های بارز فضای مجازی، امکان تعامل هم‌زمان کاربران در سراسر جهان است. این تعاملات می‌تواند از طریق شبکه‌های اجتماعی، پلتفرم‌های آموزشی، بازی‌های آنلاین و تجارت الکترونیک صورت گیرد (Turkle, 2022).
- **جهانی بودن:** فضای مجازی محدود به مرزهای جغرافیایی نیست و امکان ارتباط فراملی و جهانی را فراهم می‌کند. این ویژگی باعث گسترش سریع اطلاعات و شکل‌گیری فرهنگ‌های جدید شده است (Fuchs, 2021).
- **چندمنظوره بودن:** فضای مجازی کاربردهای متنوعی دارد، از جمله آموزش، سرگرمی، تجارت، ارتباطات اجتماعی و حتی فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی. این ویژگی باعث شده است که این فضا به بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی روزمره تبدیل شود (Gunkel, 2022).
- **پویایی و تغییرپذیری:** فضای مجازی به‌صورت مداوم در حال تغییر و تکامل است. این پویایی ناشی از پیشرفت فناوری و تغییر الگوهای مصرف و رفتار کاربران است (Gunkel, 2022).

سیاست‌گذاری عمومی

تعاریف متعدد از سیاست‌گذاری عمومی ارائه شده است. پیرمولر آن را دولت در عمل تعریف می‌کند. براساس تعریف «فیلیپ برود» (۱۹۹۸) استاد علوم سیاسی دانشگاه سوربن فیلیپ برود «سیاست‌گذاری‌های عمومی تجلی اراده حکومت در عمل (یا خودداری از عمل) است و آن‌ها را می‌توان به عنوان مجموعه‌هایی ساختاری و مرتبط متشکل از مقاصد، تصمیمات و اعمال در نظر گرفت که قابل نسبت به اقتدار عمومی در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی هستند یا از منظر الوانی سیاست عمومی نیز عبارت است از «تصمیمات و سیاست‌هایی که به واسطه مراجع مختلف بخش عمومی از قبیل مجلس، دولت و قوه قضاییه که حافظان منافع عمومی در جامعه می‌باشند، اتخاذ می‌گردد. دولت در مفهوم کلی آن، نهاد قانونی برای خط مشی گذاری عمومی است (Farhangi & Golshani, 2021) و به صور مختلف مانند وضع قوانین، ضابطه‌ها و مقررات به تعیین خط مشی عمومی می‌پردازد» با این حال علوم سیاست‌گذاری، بخشی از جنبش عقلانی کردن زندگی بشری و عقلایی عمل کردن بشر است که به کمک آن انسان سعی می‌کند به تسلط روزافزونی به زندگی اجتماعی خویش دست یابد (Ashtarian, 2017). از میان تعاریف متعدد سیاست‌گذاری برخی بسیار ساده و برخی بسیار پیچیده‌اند. با وجود تنوع و تفاوت‌های موجود در تعاریف، همه آن‌ها از این نظر مشترکند که سیاست عمومی از تصمیمات گرفته شده از سوی دولت‌ها ناشی می‌شوند که از دو بعد ایجابی و سلبی برخوردارند (Mazrouei & Kamal Gharibi Mofrad, 2014). در همین راستا موران و دیگران اشاره می‌کنند که موضوع سیاست‌گذاری عمومی برنامه‌ها و سیاست‌هایی هستند که مقامات دولتی از طریق آن‌ها جامعه را اداره کرده و بر آن حکومت می‌کنند حکمرانی نمودن نشان‌دهنده وجود اراده است و تلاشی است برای اعمال کنترل به منظور شکل دادن شرایط محیط (Jamshidi et al., 2018). سیاست‌های عمومی اعمال این حکمرانی هستند. دایره حکمرانی دولت‌ها معطوف به حوزه عمومی است. دای معتقد است در مفهومی وسیع سیاست‌گذاری عمومی هر چیزی است که دولت‌ها تصمیم به انجام آن یا عدم انجام آن می‌گیرند. کالاها و خدمات بخش عمومی به عموم مردم یک جامعه تعلق می‌گیرد و برخورداری از آن‌ها به صورت گزینشی نیست. چنانکه لین نیز اشاره می‌کند (که سیاست‌های مذکور) سیاست‌هایی که نهادهای عمومی - بطور خاص نهاد دولت - بطور مستقیم زندگی تک تک افراد جامعه را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. نهادهای سیاست حکومت و دیوان سالاری عهده دار اداره بخش عمومی می‌شوند (Roshendel Arbatani, 2015) چرا که بازار به دلیل عدم انتفاع درگیر این حوزه نمی‌گردد. در نتیجه سیاست‌گذاری عمومی می‌تواند به عنوان تصمیمی سودمند که به دنبال آن مجموعه‌ای از کنش‌ها صورت می‌گیرد برای مواجهه با مسائل و مشکلات حوزه عمومی مورد استفاده قرار گیرد (Anderson, 2006). به عبارت ساده‌تر سیاست‌گذاری عمومی مجموعه‌ای از کنش‌های حکومتی است که

بطور مستقیم از سوی خود حکومت یا بوسیله کارگزاران آن صورت می‌گیرد و زندگی شهروندان را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد (Ameli & Hasani, 2012).

سیاست‌گذاری فرهنگی

از آنجا که هیچ وفاقی درباره مفهوم بی حد و حصر «فرهنگ» وجود ندارد، بنابراین تعریف دقیق سیاست‌گذاری فرهنگی نمی‌تواند بدون توجه به تعریف فرهنگ و سیاست فرهنگی صورت گیرد. سیاست فرهنگی یا خط مشی فرهنگی، تصمیمی است که در قبال یک نیاز فرهنگی اتخاذ می‌شود. هرچند که خط مشی فقط اتخاذ تصمیم نیست، بلکه فرایندی است شامل تمام اقدامات از زمان احساس نیاز تا ارزیابی نتایج حاصله از اجرای خط مشی فرهنگی. خط مشی در برگیرنده اجزایی است که اصطلاحاً هدف، محتوا برنامه و اثر یا نتیجه نامیده می‌شود. هدف مقصدی است که خط مشی فرهنگی برای رسیدن به آن شکل می‌گیرد (Farrokhi, 2019). محتوا نیز بخشی از خط مشی فرهنگی است که از انتخاب گزینه مطلوب به دست می‌آید به عبارت دیگر محتوا همان روش دستیابی به هدف است. اثر یا نتیجه خط مشی فرهنگی نیز بر تغییراتی که به سبب اجرای خط مشی حادث می‌شود، دلالت دارد. در این زمینه فیاض (۱۳۹۲) با تأکید بر ضرورت توجه به موضوع تعریف فرهنگ، نشان می‌دهد که چگونگی تعریف فرهنگ کاملاً بر حوزه سیاست‌گذاری حاکم بوده و بر آن تأثیرگذار است. وی با اتخاذ رویکردی مردم‌شناختی پنج دسته کلان از رویکردهای متمایز به تعاریف فرهنگ (که هر کدام نتایج سیاست‌گذارانه متفاوتی دارند) را ارائه می‌دهد که عبارتند از: ۱. دیدگاه مارکسیستی یا تضادگرایان، ۲. دیدگاه تکامل‌گرایان، ۳. دیدگاه ساختی، ۴. دیدگاه کارکردگرایی و ۵. دیدگاه عوام‌گرایی فرهنگی. به عنوان مثال بر اساس دیدگاه اول که فرهنگ روبنایی است که روابط اقتصادی آن را تعیین می‌کند، سیاست‌گذاری فرهنگی مبتنی بر برنامه ریزی اقتصادی بوده و رویکردی مکانیکی به فرهنگ دنبال می‌شود (Fayyaz, 2013). پس سیاست‌گذاری فرهنگی با تعریف فرهنگ و شناسایی حدود و ثغور آن شکل می‌گیرد به طوری که با تعریف فرهنگ، دامنه و گستردگی سیاست‌ها مشخص می‌شود. در این زمینه اشتریان معتقد است که «تعریف ما از فرهنگ - هر چه باشد - تأثیری در فرایند سیاست‌گذاری ندارد؛ اما آنجا که باید دامنه سیاست‌ها و حوزه عمل دولت و نهادهای عمومی (مثلاً سازمان فرهنگی - هنری شهرداری تهران) مشخص شود، قطعاً مشخص شدن تعریف سیاست‌گذاران از فرهنگ ضرورت می‌یابد. این تعریف از سویی اهداف و مقاصد فرهنگی و از سوی دیگر حوزه عمل ویژگی‌های مدیران و مدیریت فرهنگی و حتی برنامه‌ریزی‌ها را جهت می‌دهد (Ashtarian, 2012). میلر و یودیس معتقدند فرهنگ و سیاست‌گذاری از دو طریق با هم ارتباط پیدا می‌کنند، یکی از منظر زیبایی‌شناختی و دیگری از منظر انسان‌شناختی (Miller & Yúdice, 2002). در چهارچوب زیبایی‌شناختی تمرکز اصلی بر برون‌دادهایی قرار می‌گیرد که از سوی افراد خلاق عرضه می‌شود، این تولیدات و برون‌دادها در چهارچوب معیارهای زیبایی‌شناختی مورد ارزیابی قرار می‌گیرند (Majidi, 2011). در این چهارچوب به فرهنگ به عنوان نشان‌دهنده تمایزات و تشابهات موجود در سلايق و شرایط گروه‌های متنوع اجتماعی در تولید برون‌دادهای دارای ارزش‌های زیبایی‌شناختی نگاه می‌شود. در فضای انسان‌شناسی فرهنگ به عنوان نشانه‌ای از چگونگی زیستن، چگونگی درک مکان و زمان و شناخت خود به عنوان موجودی انسانی مطرح می‌شود. این ادراکات بر مبنای مؤلفه‌هایی مانند زبان، دین، آداب و رسوم، موقعیت تاریخی و جغرافیایی فراهم می‌شوند. در رویکرد زیبایی‌شناختی بر تفاوت‌های موجود در درون جمعیت‌های انسانی تأکید می‌شود حال آنکه در رویکرد انسان‌شناسانه تفاوت‌های جمعیت‌های انسانی با یکدیگر مدنظر قرار می‌گیرند (Miller & Yúdice, 2002).

بحث و بررسی

تحلیل ادوار خط مشی‌گذاری فضای مجازی در کشور

بررسی خط مشی‌گذاری فضای مجازی کشور تحلیل محتوای اسناد متعدد راهبردی و کلانی که تاکنون تدوین شده‌اند بیانگر آن است که خط مشی‌گذاری فضای مجازی از نقطه ظهور و پیدایش آن در کشور در سه دوره قابل طرح و بررسی است. با تحلیل سه مقطع از تجربه سیاست‌گذاری فضای مجازی در کشور در یک نگاه مقایسه‌ای به نظر می‌رسد سه دوره در سیاست‌گذاری فضای مجازی کشور پشت سر گذاشته شده است:

۱- دوره نخست: دوره منتهی به اسفند ۹۰ تاریخ تشکیل شورای عالی فضای مجازی

۲- دوره دوم: از تاریخ تشکیل شورای عالی و مرکز ملی فضای مجازی تاکنون

۳- دوره سوم: آینده مطلوب سیاست‌گذاری فضای مجازی در کشور

همان‌طور که اشاره شد دوره نخست دوره‌ای است پر فراز و نشیب که طی آن نهادهای متعددی در زمینه خط مشی فضای مجازی فعالیت داشتند که تعدد و تکثر آن‌ها، عدم انسجام و هماهنگی بین آن‌ها باعث ایجاد یک شورای عالی در بالاترین سطح سیاست‌گذاری فضای مجازی قرار گیرد. این شورا از جانب مقام معظم رهبری به عنوان نقطه کانونی متمرکز برای تصمیم‌گیری سیاست‌گذاری و هماهنگی عرصه فضای مجازی تشکیل گردید. این شورا مکلف گردید تا اشراف کامل و به روز نسبت به فضای مجازی در سطح داخلی و جهانی داشته باشد و بر این اساس با نظارت دقیق بر اجرای مصوبات در جهت مواجهه فعال و خردمندانه کشور با فضای مجازی گام بردارد. (باقری، ۱۳۹۴) هدف دیگر از تشکیل این شورا، بهره‌گیری از فرصت‌های فضای مجازی برای پیشرفت همه جانبه کشور و برنامه‌ریزی و هماهنگی مستمر به منظور صیانت از آسیب‌های ناشی از آن است. انتظارات رهبری از شورای عالی فضای مجازی، پیرو خلأها و کمبودهای سیاست‌گذاری و مدیریتی آن طی دوره‌های گذشته مطرح گردیده است. علیرغم تشکیل این شورا به صورت متمرکز و تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی برای فعالیت آن، موارد ذیل جهت تقویت فرآیند سیاست‌گذاری فضای مجازی مطرح نظر است:

۱- حذف شوراهای موازی با مأموریت شورای عالی فضای مجازی

۲- تسهیم بودجه فضای مجازی کشور در شورای عالی فضای مجازی

۳- هماهنگی در تنظیم اختیارات قانونی قوای سه گانه در حوزه فضای مجازی با تصمیمات شورای عالی فضای مجازی

۴- بازمهندسی فرآیندهای موجود در جهت بهبود فرآیند خط مشی‌گذاری شامل مراحل رصد و مسئله‌یابی، سیاست‌پژوهی، دستورگذاری، تدوین خط مشی، مشروعیت‌بخشی اجرا و ارزیابی.

لذا مدل خط مشی‌گذاری مناسب برای فضای مجازی کشور می‌تواند موجب تسریع و تدقیق در فرآیندهای خط مشی‌گذاری و

سیاست‌گذاری فضای مجازی مطلوب گردد.

جدول ۱

تحلیل سه دوره از تجربه سیاست‌گذاری فضای مجازی

گذشته (دوره منتهی به اسفند ۹۰)	سیاست‌گذاری نامتمرکز - تعدد اسناد ملی - تعارض و تقابل بین نهادهای فعال - عدم انسجام و هماهنگی - تعدد دستگاه‌ها و همپوشانی مأموریت‌ها - موازی کاری دستگاه‌ها
حال (از تاریخ تشکیل شورا تاکنون)	سیاست‌گذاری در شورای عالی - ایجاد مرکز ملی فضای مجازی - تجمع نهادها حساس در کنار هم برای اقدام منسجم و هماهنگ - هم افزایی بین نهادها و ذینفعان - دخالت اعضای حقیقی در فرآیند سیاست‌گذاری - پرهیز از موازی کاری - نقصان در رویه‌ها و فرآیندهای سیاست‌گذاری - عدم کارایی و بهره‌وری در سیاست‌گذاری - فقدان مدل سازی برای مواجهه خردمندانه با فضای مجازی - عدم رصد فضای مجازی - عدم اشرافیت - عدم سیاست پژوهی - فقدان نگاهت نهادی
آینده	سیاست‌گذاری فرآیندی - اشراف کامل و به روز از طریق به کارگیری نظام و سیستم رصد - به کارگیری سیستم نظارتی برای پایش و پیگیری اجرای سیاست‌ها - به کارگیری نظام ارزشیابی، گزارش گیری عملکرد و تغییر یا خاتمه بخشی به سیاست‌ها - تدوین نگاهت نهادی برای تعیین مجریان کلیدی سیاست و تعیین سازوکار هماهنگی - ایجاد ارتباط و پیونددهی بین سیاست‌ها به منظور اجرای بهتر آنها - پشتیبانی سیاست‌ها با فرآیند سیاست پژوهی

در این پژوهش برای بررسی ایرادات و چالش‌های خط مشی گذاری فضای مجازی در وضع موجود شناسنامه نهادها و سازمان‌های مرتبط با سیاست‌گذاری فضای مجازی شناسایی شدند و برای هر یک از سازمان‌ها شناسنامه‌ای از مأموریت‌ها و وظایف قانونی تهیه گردید تا از این طریق حدود و ثغور فعالیت آن در خط مشی گذاری مشخص گردد و موازی کاری‌ها یا تداخلات روشن تر گردد. به عنوان نمونه شناسنامه کارگروه تعیین مصادیق مجرمانه رایانه‌ای در جدول بعد اشاره می‌شود.

جدول ۲

معرفی کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه رایانه‌ای کارگروه تعیین مصادیق مجرمانه رایانه‌ای

ریاست شورا: دادستان کل کشور	متولی: فرادستگاهی
مرجع تصویب: مجلس شورای اسلامی	تاریخ تشکیل: ۱۳۸۸
اهداف:	
کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه: عالی‌ترین مرجع پالایش فضای سایبر کشور بشمار می‌رود که تنها مجموعه ناظر بر اینترنت در ایران است، بر اساس ماده ۲۱ قانون جرائم رایانه‌ای تشکیل شده است. همچنین مصادیق محتوای مجرمانه رایانه‌ای عبارت‌اند از:	
الف) محتوا علیه عفت و اخلاق عمومی؛ ب) محتوا علیه مقدسات اسلامی؛ ج) محتوا علیه امنیت و آسایش عمومی؛ د) محتوا علیه مقامات و نهادهای دولتی و عمومی؛ ه) محتوای که برای ارتکاب جرائم رایانه‌ای به کار می‌رود (محتوا مرتبط با جرائم رایانه‌ای)؛ و) محتوای که تحریک، ترغیب، یا دعوت به ارتکاب جرم می‌کند (محتوای مرتبط با سایر جرائم)؛ ز) محتوا مجرمانه مربوط به امور سمعی و بصری و مالکیت معنوی؛ ح) محتوای مجرمانه مرتبط با انتخابات مجلس شورای اسلامی	
مأموریت‌ها و وظایف:	
این کارگروه به جز نظارت دائمی نهادهای عضو در خود نیز ادارات و واحدهای نظارتی مختلف دارد (مانند اداره نظارت و واحدهای رسیدگی به شکایات مردمی و بازرسی) که به صورت مستمر واحدهای اجرایی کارگروه را زیر نظر دارند و در نهایت رأی و نظر دستگاه‌ها و سازمان‌های نظارتی حکومتی نیز در این کارگروه مانند دیگر نهادها و مجموعه‌های نظام نافذ و لازم الاجرا است. در جمهوری اسلامی ایران با تدبیر کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه و به عکس کشورهای غربی، به دارنده یک تارنمای پالایش شده به عنوان مجرم نگاه نمی‌شود و مسئول آن تارنما که ممکن است ایرانی یا حتی غیر ایرانی باشد، حق دارد علت پالایش تارنمای خود را از کارگروه پرسیده و پس از رفع محتوای مجرمانه بدون نیاز به طی مراحل قضایی و بروکراسی پیچیده اداری، در حداقل زمان ممکن تارنمای خود را رفع پالایش کنند.	
اعضای کارگروه:	
وزیر یا نماینده وزارتخانه‌های آموزش و پرورش، ارتباطات و فناوری اطلاعات، دادگستری، علوم، تحقیقات و فناوری فرهنگ و ارشاد اسلامی، رئیس سازمان تبلیغات اسلامی، رئیس سازمان صداوسیما، فرمانده نیروی انتظامی، یک نفر خبره در فناوری اطلاعات و ارتباطات به انتخاب کمیسیون صنایع و معادن مجلس شورای اسلامی و یک نفر نماینده مجلس شورای اسلامی به انتخاب کمیسیون حقوقی و قضایی و تأیید مجلس شورای اسلامی، به ریاست دادستان کل کشور در محل قوه قضائیه تشکیل می‌شود.	

با بررسی تطبیقی شناسنامه مأموریت‌های قانونی هر یک از نهادهای فعال در حوزه فضای مجازی و استخراج مرجع تصویب و سال تشکیل هر یک از ذینفعان فضای مجازی کشور این نهادها به چهار دسته تقسیم می‌شوند: دسته نخست نهادهایی که مأموریت سیاست‌گذاری دارند نهادهای خط مشی گذار و تقنینی نام گذاری شدند. دسته دوم نهادهای قضایی امنیتی و بازدارنده و دسته سوم نهادهای اجرایی و نظارتی نامگذاری شدند و در آخر دسته چهارم نهادها و سازمان‌های مردم نهاد هستند. طبقه‌بندی ذینفعان فضای مجازی در جداول زیر ارائه شده‌اند. تحلیل وضع موجود بیانگر آن است که:

- ۱- دسته‌بندی‌ها بر اساس موضوعات مقوله‌ها و مؤلفه‌های فضای مجازی نیستند.
- ۲- بعضی از نهادها به دلیل کم کاری و عدم دستیابی به انتظارات سازمان‌های دیگر با مأموریت موازی تشکیل شده‌اند.
- ۳- همپوشانی و عدم تقسیم کار در حوزه سیاست‌گذاری به روشنی دیده می‌شود.
- ۴- تکرر دستگاه‌ها با مأموریت‌های مشابه منجر به عدم تمرکز در خط مشی گذاری فضای مجازی شده است.
- ۵- تداخل در وظایف نهادها وجود دارد.
- ۶- مأموریت رصد فضای مجازی برای مسئله یابی و دستور گذاری موضوعات دارای اولویت در بین دستگاه‌ها وجود ندارد.
- ۷- مأموریت سیاست پژوهی یعنی تحقیق و پژوهش پیرامون خط مشی‌ها و راه‌حلهای مواجهه با موضوعات فضای مجازی دیده نشده است.
- ۸- علیرغم تشکیل شورای عالی فضای مجازی، هنوز اشرافیت، هماهنگی و تمرکز در سیاست‌گذاری دیده نمی‌شود.
- ۹- نقش دستگاه‌های موازی خط مشی گذار و تقنینی و ارتباط آن‌ها باهم بسیار آشفته و مبهم است.
- ۱۰- مرجعیت قوانین و مشروعیت بخشی به آن‌ها در برخی از دستگاه‌های خط مشی گذار تبیین نشده است.
- ۱۱- شوراهای عالی موازی و متداخل از نظر مأموریت کار خط مشی گذاری و اجرای سیاست‌ها را یا سردرگمی جدی مواجه ساخته است.
- ۱۲- ساختاری که در آن ذینفعان عرصه فضای مجازی در تعامل با یکدیگر قرار گیرند رویت نمی‌شود.
- ۱۳- اجرای خط مشی‌های پراکنده با اختلال جدی روبروست و اسناد متعدد تولید شده در طی ادوار گذشته هیچ یک به طور کامل و با اجماع کافی اجرا نشده‌اند.

چالش‌های فوق و بسیاری از ایرادات دیگر حاکی از فقدان مدل جامع و یکپارچه ایست که خط مشی گذاری فضای مجازی را سامان دهد. جداول زیر دسته بندی نهادها را بر اساس شناسنامه هر یک از آن‌ها نشان می‌دهد. همان‌طور که در جدول نهادهای تقنینی عام و خاص دیده می‌شود نهادهای عام وظیفه خط مشی گذاری در کلیه عرصه‌های اجتماعی را بر عهده دارند به عبارت دیگر فلسفه ایجاد آن‌ها به دلیل سیاست‌گذاری یا قانون گذاری در موضوع خاص نبوده است. بنا بر اینکه چه موضوعاتی در دستور کار این نهادها قرار گیرد نسبت به حل موضوع به وضع سیاست یا قانون می‌پردازند. این نهادها همچون مجلس شورای اسلامی، مجمع تشخیص مصلحت نظام می‌باشند. در مقابل نهادهای خاص با مأموریت فضای مجازی هستند که همچون شورای عالی فضای مجازی و شورای عالی اطلاع‌رسانی در محدوده فضای مجازی گام برمی‌دارند. در ادامه نهادهای بازدارنده قضایی و امنیتی، اجرایی و نظارتی و مردم نهاد نیز در جداول مجزا ذکر گردیده‌اند:

دسته‌بندی نهادها و سازمان‌های مرتبط با فضای مجازی - نهادهای تقنینی عام و خاص

نهادها / دستگاه‌ها	عنوان	زیر مجموعه	مرجع تصویب	سال تشکیل
نهادهای تقنینی و خط مشی گذار	مجمع تشخیص مصلحت نظام		-	-
	شورای عالی انقلاب فرهنگی		-	-
	شورای عالی امنیت ملی		-	-
خاص	شورای عالی فضای مجازی		ابلاغ رهبری	۱۳۹۰/۱۲/۱۷
	شورای عالی اطلاع‌رسانی		شورای انقلاب فرهنگی	۱۳۷۷/۲/۸
	شورای عالی امنیت فضای تبادل اطلاعات (افتا)		هیئت وزیران	۱۳۸۲/۱۲/۱۳
	شورای عالی فضایی کشور		هیئت وزیران	۱۳۸۳/۱۱/۲۵
	شورای عالی فناوری اطلاعات		هیئت وزیران	۱۳۸۶/۲/۲
	کمیسیون تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی		وزارت فاوا	۱۳۸۲/۱۲/۱۳
	کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه رایانه‌ای		مجلس شورای اسلامی	۱۳۸۸

برای شناخت صحیح وضعیت خط مشی گذاری فضای مجازی در کشور، شناسایی متولیان، مراجع و نهادهای مختلف موجود در کشور بسیار حائز اهمیت است. چراکه با شناخت مطلوب دستگاه‌های ذی ربط امکان مطالعه و تحلیل جامع میسر می‌شود. در بررسی وضعیت نهادهای داخلی در حوزه خط مشی گذاری فضای مجازی، به تقسیم این «نهادهای و مراجع» به نهادهای تقنینی و سیاست‌گذار، «نهادهای قضایی، امنیتی و بازدارنده»، «نهادهای اجرایی و نظارتی» و در نهایت سازمان‌های مردم نهاد می‌پردازیم. نهادها و مراجع ذیل از جمله مهمترین نهادها و مراجع فعال داخلی در زمینه خط مشی گذاری فضای مجازی، قواعد و مقررات مربوط به آن محسوب می‌شوند در ادامه این بخش به روابط حاکم بین آن‌ها اشاره‌ای شده است. همان‌طور که در جدول فوق اشاره شده است، نهادهای عام، نهادهایی هستند که در کلیه حوزه‌ها و زمینه‌ها از جمله فضای مجازی، نقش قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری خود را ایفا می‌نمایند از جمله این نهادهای عبارت‌اند از: مجمع تشخیص مصلحت نظام شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی امنیت ملی و مجلس شورای اسلامی می‌باشند که هر یک در مقطع زمانی مشخص شوراها، سازمان‌ها و مراکز فعال در حوزه فضای مجازی را تأسیس نموده و بر آن‌ها سیاست‌گذاری کلانی را ایفا می‌نمایند. منظور از نهادهای خاص، نهادهایی است که مأموریت اصلی آن در حوزه فضای مجازی است. از این رو نهادهای خاص نامبرده، صرفاً برای ساماندهی قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری خاص محیط فضای مجازی تأسیس شده‌اند که در این حوزه اهمیت بسزایی برخوردار هستند، از جمله نهادهای خاص قانون‌گذار و سیاست‌گذار در حوزه حقوق فاوا عبارت‌اند از: شورای عالی فضای مجازی، شورای عالی اطلاع‌رسانی، شورای عالی امنیت فضای تبادل اطلاعات (افتا)، شورای عالی فضایی کشور، شورای عالی فناوری اطلاعات ایران، کمیسیون تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی و کارگروه تعیین مصادیق محتوای مجرمانه رایانه‌ای. برای آشنایی بیشتر با هر یک از نهادهای نامبرده، شناسنامه کاربردی اعم از اهداف تأسیس مأموریتها و وظایف و سایر اطلاعات مفید تدوین شده است که در پیوست‌ها به آن اشاره شده است. تعدد شوراها با اعضای مشترک سبب موازی کاری در سیاست‌گذاری‌ها می‌شود. شورای عالی فضای مجازی، به عنوان شورای تخصصی مرجع در حوزه فضای مجازی می‌تواند مأموریت شوراها موازی از جمله «شورای عالی امنیت فضای تبادل اطلاعات»، «شورای عالی فناوری اطلاعات ایران» و «شورای عالی اطلاع‌رسانی» را به انجام برساند. نکته قابل توجه این است که در مأموریت اکثر شوراها، عباراتی چون «سیاست‌گذاری کلان در خصوص فناوری اطلاعات»، «تهیه و تدوین نظام جامع»، «تدوین و تصویب اصول جامع فناوری اطلاعات» «هماهنگ کردن نظام فعالیت‌های مرتبط»، «ایجاد هماهنگی

در تحقیقات و پژوهش‌های مرتبط، «برنامه ریزی و نظارت بر امر تربیت نیروی انسانی» مشاهده می‌شود؛ بنابراین یکی از چالش‌های اصلی در نظام فضای مجازی وجود چندین نهاد موازی برای خط مشی گذاری فضای مجازی در سطح ملی است. بنابراین وجود دستگاه‌های متعدد برای سیاست گذاری فضای مجازی باعث آشفتگی در حکمرانی این عرصه می‌گردد و به جای آنکه فعالیت‌ها متمرکز شده و هم افزا شوند در تقابل باهم منجر به صرف انرژی و هزینه زیادی می‌گردد.

وضع موجود سیاست گذاری در شورای عالی فضای مجازی

در حال حاضر شورای عالی فضای مجازی به عنوان بالاترین مرجع سیاست گذاری در کشور از سوی مقام معظم رهبری وظیفه خط مشی گذاری کلان فضای مجازی و هماهنگ کننده اقدامات و برنامه‌های کلان این حوزه را به صورت یکپارچه به عهده دارد. گرچه پیش از این فعالیت‌های خط مشی گذاری بین دستگاه‌ها به صورت مدل نهادی بدون هیچگونه تعادل و توازنی انجام می‌گرفت لیکن با وجود شورای عالی فضای مجازی فرآیندهایی که این شورا به عنوان خط مشی گذار برای سیاست گذاری فضای مجازی انجام می‌دهد مبنای مطالعات وضع موجود قرار می‌گیرد. رهبر معظم انقلاب اسلامی در تاریخ ۱۷ اسفندماه ۱۳۹۰ آثار چشمگیر شبکه جهانی اینترنت در ابعاد زندگی فردی و اجتماعی، لزوم برنامه ریزی و هماهنگی به منظور صیانت از آسیب‌های ناشی از آن و بهره گیری حداکثری از فرصت‌ها در جهت ارائه خدمات گسترده و مفید به مردم را از دلایل اصلی ضرورت تشکیل شورای عالی فضای مجازی برشمردند. شریفی و همکاران در بررسی مستندات موجود خط مشی گذاری فضای مجازی کشور بر اساس نظر سنجی با نخبگان معیارهای ذیل را مبنای ارزیابی و مطالعه تطبیقی قرار داده‌اند:

- اهداف توسعه سند فاوا

در این معیار اهداف توسعه فاوا تشریح می‌گردد. این اهداف در قالب اهداف کلی بیانیه ارزش بیانیه مأموریت و یا چشم انداز تبیین گردیده است. همچنین هدف تنظیم سند نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد.

- رویکرد توسعه سند فاوا

در این معیار رویکردها، روش‌ها و سناریوهای مطرح در توسعه فاوا بررسی می‌گردد. روش شناسی نیز در این بخش انجام می‌گیرد.

- ذینفعان توسعه سند فاوا

به معرفی ذینفعان سند و توسعه فاوا می‌پردازد. افراد و یا سازمان‌هایی که بر توسعه سند تأثیر می‌گذارند و یا از آن تأثیر می‌پذیرند.

- بخش‌ها و حوزه‌های توسعه فاوا

به معرفی بخش‌ها و حوزه‌هایی می‌پردازد که به توسعه سند فاوا در آن‌ها اشاره شده و برنامه‌ای برای آن‌ها مطرح شده است. (سلامت

الکترونیکی، دولت الکترونیک و ...)

- ساختار توسعه فاوا

به مؤلفه‌ها و اجزای سازنده مدل توسعه فاوا اشاره دارد (روش شناسی تدوین مدل، لایه‌های مدل و نحوه ارتباط اجزای مدل با یکدیگر

و ...)

- راهبردها و راهکارهای توسعه فاوا

به معرفی راهبردها و راهکارهای تدوین شده برای توسعه فاوا می‌پردازد. (شریفی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۹)

در بررسی اسناد در پژوهش فوق نتایج حاصله زیر به دست آمده است: در بعد اهداف مستندات فاوا به اهداف ذیل اشاره بیشتری

شده است که در آن‌ها هم اهداف توسعه فاوا اشاره شده است و هم توسعه کاربردهای اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و غیره:

- تحقق اقتصاد دانایی محور و کمک به شکوفایی اقتصادی کشور

- تحقق عدالت اجتماعی، امنیت سیاسی، اقتصادی
  - ایجاد جامعه اطلاعاتی و شبکه‌ای
  - توسعه فناوری و کسب جایگاه ممتاز در منطقه
  - گسترش سواد دیجیتالی و مشارکت الکترونیکی مردم و کاهش شکاف دیجیتالی
  - توسعه زیرساخت‌های امن اطلاعات، فاوا و جامعه اطلاعاتی
  - توسعه کاربردهای فاوا مانند دولت الکترونیکی، کسب و کار الکترونیکی، بهداشت الکترونیکی و آموزش الکترونیکی توسعه فرهنگی و هویت ایرانی اسلامی
  - بهبود دسترسی به خدمات فاوا
  - شفاف سازی، اعتمادپذیری و کارآمدی حوزه حاکمیت و خدمات عمومی در بخش رویکرد توسعه، به طور کلی به دو رویکرد عمده در زمینه توسعه فاوا اشاره شده است:
  - توسعه فاوا به عنوان عامل توانمندساز و محرک برای توسعه سایر بخش‌ها مد نظر است.^۱ (رویکرد ترکیبی)
  - توسعه فاوا به عنوان یک بخش صنعتی و اقتصادی که دارای سهم مهمی از تولید ناخالص ملی و صادرات است.^۲ (رویکرد موضوعی)
- پژوهش مذکور نشان دهنده آن است که در اسناد ملی توسعه و خط مشی‌گذاری فضای مجازی بیشتر به رویکرد نخست یعنی عاملیت و توانمندساز بودن آن در سایر بخش‌ها اشاره شده است. صاحب‌نظران جرم‌شناسی فضای سایبر جرائم فضای سایبر را به دو بخش می‌کنند. جرائم سایبری^۳ و جرائم توسعه‌یافته^۴ توسط سایبر دستهبندی در بخش شناسایی ذینفعان به کاربران عام و خاص اشاره شده است و افراد و یا سازمان‌هایی را در بر می‌گیرد که به نحوی یا بر این بخش اثر می‌گذارند و یا از آن متأثرند این ذینفعان عبارت‌اند از:

- دولت
- وزارت ارتباطات
- کلیه دستگاه‌های اجرایی
- عموم مردم
- شهروندان
- کارمندان
- دانش آموزان و دانشجویان
- شرکت‌ها و مؤسسات حقوقی
- سازمان‌های غیر دولتی
- دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی، پژوهشی و فناوری

بخش‌ها و حوزه‌های اشاره شده در اسناد بالادستی بررسی شده دارای تنوع و گستردگی بالایی است و در واقع جامع کلیه کاربردهای

فاوا است:

¹ ICT as a enabler

² ICT as a sector

³ Cyber Crime

⁴ Cyber enabled Crime

- بانکداری الکترونیکی
- تجارت الکترونیکی
- آموزش الکترونیکی
- بهداشت الکترونیکی
- دولت الکترونیکی
- پژوهش و فناوری حوزه فاوا
- صنعت فاوا
- خدمات اجتماعی الکترونیکی
- رسانه‌های ارتباط جمعی الکترونیکی

در مورد ساختار توسعه که بخش اصلی و یا محورها و مؤلفه‌های اصلی توسعه ذفاوا در اسناد به شمار می‌رود موارد ذیل احصا شده

است:

- حوزه زیرساخت فنی و ارتباطی و عوامل بنیادین فاوا
  - امنیت فضای سایبر و فضای مبادلات الکترونیکی
  - زیرساخت‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، قانونی و ...
  - حوزه‌های جامعه اطلاعاتی (توسعه دسترسی به محیط شبکه‌ای، توسعه انسانی، علم و آموزش، توسعه اقتصاد شبکه‌ای، گسترش سیاست‌های حاکم بر توسعه جامعه اطلاعاتی)
  - نوآوری و پژوهش و تحقیق توسعه فاوا
- در زمینه راهبردها و راهکارها خط مشی‌ها نیز مواردی همچون تحقق جامعه اطلاعاتی، فراهم نمودن زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی، سیاسی و قانونی، توسعه زیرساخت‌های فنی، برقراری امنیت الکترونیکی تأکید شده که به اهم آن‌ها ذیلاً اشاره می‌گردد:
- گسترش فرهنگ و سواد عمومی
  - توسعه سرمایه‌های انسانی
  - سرمایه گذاری بخش خصوصی
  - تدوین استانداردها و قوانین و مقررات مرتبط
  - تأکید بر شرکت‌های کوچک و متوسط خصوصی و تعاونی، مرکز رشد و پارک‌های علم و فناوری
  - ایجاد و توسعه شبکه ملی و کاربرد آن در قسمت‌های مختلف
  - ایجاد زیرساخت‌های فنی و اجتماعی و فرهنگی و ...
  - ایجاد هاب منطقه‌ای اینترنت
  - افزایش همکاری‌های منطقه‌ای و حضور مؤثر
  - توسعه و ترویج محتوای دیجیتال به زبان فارسی مطابق با فرهنگ اسلامی ایرانی
  - تأمین نیازهای شبکه‌ای و ارتباطی

- فعالیت‌های تحقیقاتی و پژوهشی
- مسائل امنیتی و مسائل مربوط به حریم خصوصی
- پیاده‌سازی دولت الکترونیکی، تجارت الکترونیکی، آموزش الکترونیکی، بهداشت الکترونیکی و...
- دسترسی عمومی به خدمات الکترونیکی
- برقراری عدالت اجتماعی (Sharifi et al., 2018)

در مطالعه دیگری وضعیت اسناد سیاست‌گذاری در حوزه فاوا کشور توسط پژوهشکده مطالعات فناوری ریاست جمهوری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است که نگاهی دیگر به ارزیابی تطبیقی این اسناد به دست می‌دهد: ابتدا این اسناد برحسب ماهیت به دسته عام و خاص طبقه بندی شده‌اند و در تقسیم دیگری بر اساس مرجع تصویب آن‌ها نیز دسته بندی صورت گرفته است در این دسته بندی قوانین مصوب مجلس، آیین‌نامه‌های مصوب هیئت وزیران سیاست‌های مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام، اسناد مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی و غیره آورده شده‌اند. سهم هر یک از نهادها در تصویب اسناد فاوا به شرح ذیل برآورد شده است:

جدول ۴

سهم دستگاه‌ها در تصویب اسناد فاوا

ردیف	عنوان دستگاه	سهم نهاد در تصویب اسناد فاوا (درصد)
۱	مجلس شورای اسلامی	۳۰
۲	هیئت وزیران	۳۵
۳	قوه قضائیه	۵
۴	شورای عالی انقلاب فرهنگی	۸
۵	مجمع تشخیص مصلحت نظام	۶
۶	شورای عالی انفورماتیک	۳
۷	شورای عالی اداری	۵
۸	شورای عالی اطلاع‌رسانی	۸

در رابطه با عامل فناورانه در زمینه تولید محصولات نرم افزاری و سخت افزاری اتفاق نظر میان برخی اسناد وجود ندارد اسناد سیاست‌های راهبردی برنامه سوم توسعه فناوری اطلاعات، سیاست تجارت الکترونیکی جمهوری اسلامی ایران، سند توسعه کاربری فناوری اطلاعات (تکفا)، نقشه جامع دولت الکترونیکی جمهوری اسلامی ایران و سند راهبردی امنیت فضای تبادل اطلاعات کشور بر تولید نرم افزار و سخت افزار تأکید کرده‌اند. در حالی که اسناد برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، آیین‌نامه اجرای تحقق دولت الکترونیک، برنامه جامع توسعه تجارت الکترونیکی، سند نظام جامع فناوری اطلاعات کشور و برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بیشتر بر تولید و عرضه نرم افزار تأکید کرده‌اند. در رابطه با عامل اقتصادی تنها اسنادی که به طور مشخص به نحوه تأمین مالی سیاست‌ها اشاره کرده‌اند، عبارت‌اند از:

- قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (تعیین و پیشنهاد منابع مورد نیاز توسط دولت)
- سیاست تجارت الکترونیکی جمهوری اسلامی ایران (لحاظ کردن اعتبارات مورد نیاز در لایحه بودجه توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی)

- تبصره ۱۳ قانون بودجه سال ۱۳۸۱ (توزیع اعتبار ردیف ۵۰۳۶۲۳ پیوست شماره ۱ قانون بودجه سال ۱۳۸۱)
  - تکفا (صرف اعتبارات از محل تبصره ۱۳ قانون بودجه سال ۱۳۸۱)
  - اسناد برنامه جامع توسعه تجارت الکترونیکی، آیین‌نامه اجرای تحقق دولت الکترونیک طرح ایجاد مراکز خدمات‌رسانی الکترونیک در استان‌های پیشرو و برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (تأمین هزینه‌ها از طریق اعتبارات پیش‌بینی شده در بودجه سنواتی دستگاه‌ها)
  - آیین‌نامه نظام جامع اطلاع‌رسانی قوه قضاییه (تصویب طرح و بودجه آن توسط شورای عالی اطلاع‌رسانی قوه قضاییه و ریاست قوه قضاییه)
  - افتا (تهیه طرح و تخصیص بودجه آن توسط معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری)
- لازم به ذکر است در سال ۱۳۸۸، اختصاص و هدایت صحیح منابع مالی مطابق تصویب‌نامه تشکیل کارگروه مدیریت فناوری اطلاعات و ارتباطات و امنیت آن بر عهده کارگروه فاوا نهاده شده است.
- در رابطه با عامل سیاستی، در زمینه تحقیق و توسعه برخی اسناد به موضوع انتقال فناوری سند ملی توسعه بخش فناوری اطلاعات برنامه چهارم توسعه (برخی به حمایت از ایجاد فناوری ملی) سیاست تجارت الکترونیکی جمهوری اسلامی ایران (برخی به توسعه فناوری) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، آیین‌نامه نظام جامع اطلاع‌رسانی قوه قضاییه، برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نقشه جامع علمی کشور (و برخی به تبادل دانش و فناوری سند) نظام جامع فناوری اطلاعات کشور و تبصره ۱۳ قانون بودجه سال ۱۳۸۱ اشاره کرده‌اند. در رابطه با عامل قانونی نیز، برخی اسناد بر استفاده از استانداردهای جهانی تأکید کرده‌اند نظیر اسناد سیاست کلی نظام در بخش شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای، سیاست‌های راهبردی برنامه سوم توسعه فناوری اطلاعات و برنامه جامع توسعه تجارت الکترونیکی. برخی اسناد بر تدوین داخلی استانداردها تأکید کرده‌اند نظیر اسناد آیین‌نامه اجرای تحقق دولت الکترونیک طرح ایجاد مراکز خدمات‌رسانی الکترونیک در استان‌های پیشرو، سند ملی توسعه بخش فناوری اطلاعات برنامه چهارم توسعه، سند نظام جامع فناوری اطلاعات کشور برنامه پنجم توسعه، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نقشه جامع دولت الکترونیکی جمهوری اسلامی ایران. اسناد برنامه چهارم توسعه و افتا نیز بر هر دو مورد یعنی تدوین و تصویب استانداردهای ملی و استفاده از استانداردهای بین‌المللی اشاره کرده‌اند. اصلاح استانداردهای موجود نیز در اسنادی نظیر برنامه جامع توسعه تجارت الکترونیکی نقشه جامع دولت الکترونیکی جمهوری اسلامی ایران آیین‌نامه نظام جامع اطلاع‌رسانی قوه قضاییه، سند نظام جامع فناوری اطلاعات کشور مورد تأکید قرار گرفته است. در رابطه با عامل اجتماعی، برخی اسناد به فرهنگ ملی و اسلامی، برخی به فرهنگ سازی استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و برخی نیز به هر دو مورد توجه کرده‌اند. در رابطه با منابع انسانی برخی اسناد به توسعه منابع انسانی و برخی دیگر به مدیریت منابع انسانی و برخی از اسناد نیز به هر دو عامل توجه کرده‌اند. در اسنادی که به عامل ارزشی توجه کرده‌اند مواردی نظیر ارزش‌های ملی و اسلامی عدالت و برابری و اهمیت خط خط و زبان فارسی مورد تأکید قرار گرفته است. در مورد عامل حفاظت از محیط زیست، همان‌گونه که مشخص است تنها تعداد محدودی از اسناد به این عامل توجه کرده و سیاست‌هایی را با مضامین حفظ محیط زیست، الگوی صحیح مصرف کاهش مصرف منابع انرژی ترافیک و فشار بر منابع طبیعی و توسعه پایدار، مطرح کرده‌اند. این در حالی است که بسیاری از کشورهای جهان توجه ویژه‌ای به این عامل دارند و برخی کشورها نظیر استرالیا سند توسعه پایدار دولت استرالیا در رابطه با فناوری اطلاعات و ارتباطات (۲۰۱۵-۲۰۱۰) را تدوین کرده‌اند. در ادامه همچنین اسناد بر اساس معیارهای الزامی در سیاست‌گذاری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند:

۱- استفاده از مدل‌های انباشتی

- ۲- دینامیک بودن
- ۳- استفاده از مدل‌های مشارکتی
- ۴- وابستگی به برنامه‌های گذشته
- ۵- توجه به ملاحظات کوتاه مدت و بلندمدت
- ۶- تأکید بر تفکر استراتژیک به جای برنامه ریزی استراتژیک

- بعد از تحلیل اسناد بر اساس معیارهای فوق نیز نکات ذیل مورد توجه است:
- بر فرآیندهای تصحیح بازبینی و تدوین مجدد تمرکز نشده است.
- اغلب از روش‌های مشارکت گسترده استفاده نشده است.
- اغلب از روش‌های آینده نگاری استفاده نشده است.
- اغلب بر وجوه مختلف توجه یکسان نشده است.
- اغلب به دنبال ایجاد تفکر راهبردی نبوده‌اند و صرفاً یک سند کتابخانه‌ای بوده است
- مشروعیت خود را از مرجع تصویب و نه از فرآیند کسب کرده‌اند.
- بر پویایی و ارتباط با سایر قوانین توجه نکرده‌اند.

نتیجه‌گیری

فضای مدیریت نظام مجازی و دوفضایی جمهوری اسلامی ایران، فضای مدیریت اپراتوری است که همه روندها و فرایندهای در حال انجام و ارائه را مدیریت می‌کند. نظام دوفضایی لایه‌ها و ابعاد گوناگون و متنوعی دارد. سازمان‌های مختلف با روندهای مدیریتی مختلفی در این محیط جمع می‌شوند. این مدیریت‌های مختلف که گاه ناسازگاری‌ها و همپوشانی‌هایی نیز بایکدیگر دارند، باید تحت یک فرایند برنامه ریزی مدیریتی به تعریف دقیق خدمات خود بپردازند. مدیران و کارگزاران نظام دوفضایی جمهوری اسلامی ایران نیازمند مهارت‌های کار با ابزارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات هستند، همان گونه که نیازمند توسعه و بهبود مهارت‌های ارتباطی و افزایش کارایی خود هستند. این مهارت‌ها گستره وسیعی را در بر می‌گیرد. دانش فنی درباره فناوری‌های سخت افزاری و نرم افزاری چگونگی تعامل با کاربران، پاسخگویی مجازی و مسائل دیگر از جمله نیازهای دانشی هستند از سوی دیگر، الگوی توسعه‌ای بومی‌نگر نبوده و سیاست‌گذاری فضای مجازی در آن بر اساس تجویز سازمان‌های بین‌المللی صورت می‌گیرد و بر این اساس می‌تواند در انطباق با واقعیات کشورهای مختلف نباشد. همین طور در این الگو، بر اهداف توسعه‌ای تمرکز می‌شود که با فناوری هدایت می‌شوند و فناوری به مثابه کاتالیزوری برای رشد اقتصادی و اجتماعی است. به علاوه در الگوی توسعه‌ای، رسانه در ساختار کنترل دولت و صنعت قرار دارد و شاهد مشارکت و همکاری دولت و صنعت هستیم که بر زیرساخت فناوری و بعد سخت افزاری آن تمرکز دارند همچنین توجه به نوآوری در این الگو اندک است و لذا سرمایه‌گذاری کمی در این بخش صورت می‌گیرد و به جای نوآوری فناورانه، تغییر فناورانه در کانون توجه قرار دارد. در ارتباط با الگوهای کنترلی نیز می‌توان گفت که در الگوی کوبایی، دولت به دنبال حداکثر کنترل بوده و توجه کمی به سرمایه‌گذاری در زیرساخت فناوری دارد. همین طور این الگو به منظور حفظ کنترل، تمایل به عدول از روندهای جهانی فناوری اطلاعات را دارد و کارگزار دولتی به صورت مستقیم یا غیرمستقیم معماری اینترنت کشور را کنترل می‌کند. به علاوه در الگوی کوبایی، دسترسی کنترل می‌شود و دسترسی محدود به بخش کوچکی از نخبگان است در حالی که فعالیت و کار نظارت و کنترل بر همین گروه کوچک نیز صورت می‌گیرد. در الگوی چینی، ظرفیت‌های نهادی و سازمانی زیادی وجود دارد و به همین دلیل شیوه

استفاده از اینترنت است که کنترل می‌شود نه دسترسی به آن همچنین در این الگو پیشرفت فناوری اطلاعات تا اندازه زیادی مورد تشویق قرار می‌گیرد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Ameli, S. R., & Hasani, H. (2012). The duality of harms and anomalies in cyberspace: A comparative study of international policies. *Cultural Research Quarterly*, 5(1).
- Anderson, J. (2006). *An introduction to public policy*. Tehran: Farhang Andisheh.
- Ashtarian, K. (2012). *An introduction to cultural policy-making*. Tehran: Sociologists.
- Ashtarian, K. (2017). *Public policy in Iran*. Tehran: Mizan.
- Castells, M. (2021). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford University Press.
- Farhangi, M. M., & Golshani, A. (2021). Pathology of cyberspace policy-making in Iran based on post-development theory. *Political Science Research Journal*, 65.
- Farrokhi, M. (2019). Developments in cultural policy-making of social media in the Islamic Republic of Iran: A study of high-level documents (1370-1396). *Cultural studies*, 80.
- Fayyaz, I. (2013). *Engineering public culture: Strategies*. Tehran: Iran Cultural and Artistic Information Institute.
- Fuchs, C. (2021). *Social Media: A Critical Introduction*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4324/9781003199182-1>
- Gunkel, D. J. (2022). *An Introduction to Digital Media*. Wiley-Blackwell.
- Jamshidi, A., Emami, S. M., & Bani Asad, R. (2018). Designing a conceptual framework for regulatory policies in the content of the Islamic Republic of Iran's cyberspace. *Scientific and Research Journal of Public Policy*, 4(1).
- Majidi, H. (2011). An introduction to identity and politics in cyberspace. *Horizon: Specialized Quarterly of the Political Deputy of IRIB*, 8(71).
- Mazrouei, K., & Kamal Gharibi Mofrad, M. (2014). Postmodernism and the globalization of culture with an emphasis on Jean-François Lyotard's critical perspective. *Political Studies*, 26.
- Miller, T., & Yúdice, G. (2002). *Cultural policy*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781446217207>
- Pour Asarian, A. H., Seyed Hashemi, M. A., & Abshenas Jami, J. (2019). Cultural guidance strategies in cyberspace with an emphasis on the national engineering map. *National Security*, 9(34).

- Roshendel Arbatani, T. (2015). A fundamental study in the field of theoretical concepts of media policy-making. *Public Management Quarterly*, 7(3).
- Sharifi, M. M., Marzban, B., & Labbafi, S. (2018). Pathology of content production policy in cyberspace in Iran. *Public Management*, 10(2).
- Turkle, S. (2022). *The Empathy Diaries: A Memoir*. Penguin Press.